

Alternatif Bakım için Tek-Kültürlü Alternatif Yeterli Mi?

Korunmaya ihtiyacı olan çocuklar dünya döndükçe vardı ve hep olacaklar. Bu çocukların korunması ve hayata güçlü ve eşit bir şekilde atılması da, dünyanın gündeminde olmayı hep sürdürecektir. Peki bizler bu çocuklar için farklı kültürlerin çocuk yetiştirmeye ilişkin önceliklerine duyarlı modelleri sunabiliyor muyuz? Hayat Sende olarak 2007 yılından beri yaptığımız çalışmalar pek de öyle olmadığını gösteriyor.

Aile Temelli Bakım Modelleri Teşvik Edilmeli

Yaygın deyimıyla yetimhaneler, resmi adıyla çocuk yuvaları geleneksel toplumda yoktu. En kötü ihtimalle bir eve besleme olarak girerdi ailesi olmayan veya yoksul çocuklar. Savaşın kitleselleşmesi ve toplumun tümüne etki etmesiyle birlikte yetimhaneler ortaya çıkmaya başladı.

Zamanla yuva bakımının zararları 1930'lardan itibaren başlayan akademik çalışmalarla anlaşılmaya başlandı ve başta gelişmiş ülkeler olmak üzere yuva ve yurt bakımlarının yerini aile ve toplum temelli hizmetler adım adım almaya başladı. Uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütlerinin de önemli bir kısmı buna ayak uydurarak çalışmalarını ve fonlarını aile ve toplum temelli hizmetlere kaydırmaya başladı. Örneğin, *Birleşmiş Milletler Çocukların Alternatif Bakımına İlişkin Rehber İlkeleri*'nde çocukların önce biyolojik ailesinde, bunun mümkün olmaması halinde ise koruyucu ailede yetişmesi tavsiye ediliyor. *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi*'nde de aile, çocuklar için hak olarak tanımlanıyor. Yuvaların kapatılmasını savunan yaklaşımlar Avrupa Birliği'nde artık neredeyse norm haline gelmiş durumda. Avrupa Birliği, yuva ve yurt bakımına harcanacak tek kuruşum yok, diyor.

Bu çalışmaların neticesinde önemli ilerlemeler sağlansa da, halen dünyada yuvalarda bakılan çocuk sayısı hızla artmaya devam ediyor. Kimi tahminlere göre 8 milyon, kimi tahminlere göre 17 milyon çocuk doğal ortamı olan biyolojik ailesinden uzakta, yuva ortamında hayata hazırlanıyor. Dünya çapında yuvaların kapatılması gerektiğini belirten yaklaşımlar giderek hâkim hale gelse de, az gelişmiş ülkelerde yuvaların sayısı hızla artmaya devam ediyor. Daha fazla bağış çekmek için çocukları aç bırakmak, çocukları yasal olmayan yollardan evlat edinmeye konu etmek gibi uygulamalar da artıyor. Bu uygulamalara karşı uluslararası alanda birçok kampanya yürütülüyor. Gelişmiş ülkeler tarafından az gelişmiş ülkelere teknik destekler sağlanıyor.

İzlenen Ortak Yol, Sağduyudan Uzakta

Tüm bu çalışmaların ortak bir özelliği var. Tümü, Batı merkezli yaklaşımı esas almış durumda. Ailenin ve çocuk yetiştirmenin farklı kültürlerdeki boyutları sıkça atlanıyor. Batı merkezli literatür ve modeller, bambaşka bağlamları içinde barındıran az gelişmiş ülkelere, "Bir model hepsine uyarlanabilir - *One Size Fits For All*" şeklinde neredeyse dikte ediliyor. Az gelişmiş ülkeler ve farklı bağlamlar, literatürde ve uygulamada hala bakir alanlar. Tıpkı bizim çalışmalarımızı yoğunlaştırdığımız İslam ülkelerinde aile ve toplum temelli hizmetleri yaygınlaştırmada sıkça karşılaştığımız bakir alan gibi.

İslam ülkelerinde aile ve toplum temelli hizmetlerin yaygınlaştırılmasında karşılaşılan sorunların önemli bir kısmı, Batı merkezli yaklaşımlara paralel şekilde engeller içermekte. Bunların başlıcaları, koruma altındaki çocukların sorunlu, sosyal olarak uyumsuz olmaları, vb. nedenlerle etiketlenmesi ve sosyal dışlanması. Bunların yanı sıra, İslam kültürü bağlamında aile ve toplum temelli hizmetlerin gelişmesinin önündeki asıl engeller ise dini ve kültürel engellerden geliyor.

İslam dininde evlat edinme, büyük bir kısım cemaat tarafından haram olarak kabul ediliyor. Bir kısım cemaat ise, çocuğun evlat edinildiğinin söylenmesi şartıyla evlat edinmeyi kabul edebiliyor. Buna karşın tüm cemaatlerde, çocuğun mirastan biyolojik çocuklar gibi pay almaması gerektiği anlayışı hakim.

İslam kültüründe karşılaşılan diğer bir engel ise, mahremiyet ve nikah düşmesi meselesi. Çocuk emzirilebildiği takdirde, koruyucu ebeveyn veya evlat edinen ebeveynlere nikah düşme meselesi ortadan kaldırılıyor. Emzirilemediği takdirde ise, çocuğun yetişkin olması durumunda, karşı cinsten ebeveynle aynı evde yaşamasında sakınca görülüyor. Ayrıca, çocuğun emzirilmesi durumunda emen çocukların birbiriyle evlenmesi İslam dininde yasak olduğu için *Süt Bankası* gibi projeler uygulamaya geçirilmeye çalışılıyor.

Koruyucu ailelik konusunda ise, korunmaya alınan çocuğun mirastan pay alamayacağı, soyadı değişmediği ve soy ağacının karartılmadığı için sorun olmayacağı cemaatler tarafından da dile getiriliyor. Bununla birlikte, birçok İslam ülkesinde koruyucu aileliğin hemen hemen evlat edinmeye paralel bir şekilde algılanışı ve bilgi eksikliği sebebiyle uygulamada koruyucu ailelik yaygınlaştırılmıyor.

İslam kültüründe aile ve toplum temelli hizmetlerin yaygınlaştırılmasının önündeki diğer bir engel ise, korunmaya ihtiyacı olan çocukların yetiştirilmesi sorumluluğunun *kafala* (sponsorluk) denilen model doğrultusunda sadece parasal destek sağlayarak üstlenebileceğine ilişkin kültürel inanç. Bu durum, yuva ve yurtlara yaygın bir şekilde bağış yapılmasını beraberinde getirerek, çocukların kurumlara alınmasını kolaylaştırıp biyolojik ailelerine önleyici desteklerin verilmesi veya koruyucu aileliğin yaygınlaştırılması olanağını azaltıyor. Ailelere verilebilecek maddi desteklerle çocukların yuvalara alınması kolaylıkla önlenilecekken, en son çare olarak görülmesi gereken yuva bakımı yaygınlaşıyor. Sonuç olarak, Batı'daki birçok ülkenin aksine yoksulluktan dolayı yuvalara alınma sıradanlaşıyor.

Türkiye Örneği'nde Öğrenilen Dersler

Türkiye'de çocuk koruma sistemindeki yuva bakım modelinden aile temelli hizmet modellerine yöneliş, 2005 yılında Malatya Çocuk Yuvası'ndaki dayak skandalının ardından gerçekleşmeye başladı. Malatya Çocuk Yuvası'nda çocuklara bakıcı anneler tarafından banyoda uygulanan şiddetin ortaya çıkardığı kamuoyu baskısı neticesinde bir Meclis Araştırma Komisyonu kurulması ve bu komisyonun Batı'daki modelleri incelemesi neticesinde çocuk yuvası ve yetiştirme yurdu olarak bilinen kışla tipi bakım modelleri, yerini çocuk evi ve sevgi evlerine terk ediyor. Ayrıca Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın eşi Emine Erdoğan'ın himayesinde 2012 yılından beri koruyucu ailelik hızla yaygınlaştırmaya başlandı. 2012 yılında ülkemizde korunmaya ihtiyacı olan çocukların yalnızca yüzde 10'u

koruyucu ailedeyken, bugün Türkiye’de koruma altındaki 18 bin çocuğun yüzde 30’u koruyucu aile modelinden yararlanarak hayata atılıyor. Evlat edinme sayıları da son yıllarda yıllık ortalama 300 seviyesinden 700’e çıktı. Kurumlar da oldukça hızlı bir dönüşüm geçirmekte. Aileye dönüş projeleriyle binlerce çocuk, verilen maddi desteklerle biyolojik ailesinin yanına döndürüldü. Çocuğun yoksulluk nedeniyle kurum bakımına alınması, 2005’te yüzde 79 iken bugün bu rakam yüzde 20’nin altına indi. Bu süreçte en üst düzey politika yapıcıların destekleri ve süreci özümsemelerinin verdiği ivmenin, koruyucu aile ve evlat edinme sayılarının artmasında ve biyolojik ailelere önleyici desteklerin yaygınlaştırılmasında büyük payı oldu.

Türkiye bağlamındaki olumlu gelişmelere rağmen, Gayrisafi Yurtiçi Hasılasına oranla en çok yardım yapan ülke olan Türkiye’nin az gelişmiş ülkelerde yuva-yurt tipi bakım modellerine finansal destek sağlaması, sosyal hizmet bağlamında gariptenecek bir ikiliğe yol açıyor. Birçok büyük çaplı sivil toplum örgütünün şehitlerimiz adına Bangladeş, Cibuti, Pakistan gibi ülkelerde yetiştirme yurtları açması bunun ilginç bir örneğini oluşturuyor. Ülkemizde Suriyeli sığınmacı veya göçmen çocuklar için dünyanın en büyük yetimhanesinin açılması da bu duruma verilebilecek örneklerden. Sadece küçük bir kesim sivil toplum örgütü önleyici hizmetler kapsamında ailelerin ve toplumun güçlendirilmesi için çalışmakta.

Neler Yapılmalı?

Türkiye özelinde yaşanan çoğunlukla olumlu fakat bazı durumlarda yetersiz kalabilen dönüşüme rağmen daha gidilmesi gereken çok yol var. Türkiye önümüzdeki dönemde aile ve toplum temelli hizmetlerde gerçekleşen bu hızlı büyümeyi hem sindirmeli, hem de hâlâ aile ortamından uzakta büyümek zorunda kalan çocukların dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin aileye kavuşması için kapsamlı çalışmalar gerçekleştirmeli.

İslam ülkeleri özelinde ise gidilmesi gereken yol, Türkiye’dekinden çok daha uzun ve meşakkatli. Family for Every Child Ağ’ı ile birlikte korunmaya ihtiyacı olan çocuklar için sunulan aile ve toplum temelli hizmet modellerinin Ağ’ın Müslüman üye ülkelerinde yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi üzerine çalışmaktayız. Eylül ayında Endonezya’da bir çalıştay düzenleyerek Türkiye, Endonezya, Mısır, Lübnan, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün ve Kırgızistan’dan oluşan Ağ’ın müslüman üyelerinin katılımı ve katkılarıyla sorunun çözümü üzerine kafa yoracağız. Özellikle İslam İşbirliği Teşkilatı, Arap Ligi, D-8 gibi bölgesel ve uluslararası örgütlerde, az gelişmiş ülkelerdeki yuva ve yurtlara yapılan yardım ve yatırımların aile temelli modellere yönlendirilmesi için savunuculuk çalışmaları yapılmasını öngörmekteyiz. İnanıyoruz ki Batı tipi çocuk koruma yaklaşımının yanında, korunma ihtiyacında olan çocuklara hakkettikleri ve gelişimleri açısından onlara zarar vermeyecek olan aile temelli bakım modellerini farklı kültürlerin hassasiyetlerini de dikkate alarak fakat yine çocuğun yüksek yararı çerçevesinde sağlayabiliriz.

Ancak bu şekilde, aile ve toplum temelli alternatif bakım modellerini ön yargı, ihmal ve istismar olmadan yaygınlaştırabiliriz.

Her zaman dediğimiz gibi, başka ülkelerin çocuklarını sevmeden dünya daha yaşanabilir bir yer olmayacak!

Sultan ERBAŞ

Sultan Erbaş, koruma altındaki çocuk ve gençlerin hayatına yenilikçi çözümler getirmek ve her çocuğun sevgi dolu ailelerde hayata güçlü ve eşit bir şekilde atılması için çalışmalar gerçekleştiren, Hayat Sende Derneği'nde Ağlar ve Platformlar Koordinatörü olarak çalışmaktadır. ODTÜ, Uluslararası İlişkiler Bölümü mezunu Sultan Erbaş, aynı üniversitede halen yüksek lisans yapmaktadır. Koruma altındaki gençlerin eğitimden kopmalarının önlenmesi amacıyla Hayat Sende bünyesinde yürütülen Geleceğe Koşanlar Mentorluk Programında proje müdürü olarak görev almaktadır. ERBAŞ'ın ana ilgili alanı farklı ülke ve kültürlerdeki çocuk koruma sistemlerinin araştırılması olup, sık sık bu konuyla ilgili ulusal ve uluslararası çalışmalara katılmaktadır.

Hayat Sende Gençlik Akademisi Derneği, devlet korumasında yetişmiş bir grup idealist genç tarafından 2007 yılında Ankara'da kuruldu. Hedef kitlesi, devlet koruması altındaki çocuk ve gençler ile kurum bakımından çıkanlar olan derneğin temel stratejileri; koruma altındaki çocuk ve gençlerin, hayata eşit ve güçlü adımlarla atılmaları için insan kaynakları değerlerini yükseltmek, bu çocuk ve gençlere ilişkin medya ve toplumdaki olumsuz ayrımcı söylemlerle mücadele etmek, lobicilik ve savunma faaliyetleriyle bu çocuk ve gençlerin haklarını savunmak. Türkiye'de 18.323 çocuk ve genç, devlet koruması altında yaşıyor. Bunların 13.319'u kurum bakımındayken, 5.004'ü koruyucu aile hizmet modelinden yararlanıyor.